

Ana Marinković

O gradnji, funkciji i rušenju krstionice-zvonika dubrovačke romaničke katedrale

Ana Marinković
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR - 10 000 Zagreb

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljen / Received: 20. 10. 2017.
Prihvaćen / Accepted: 15. 11. 2017.
UDK: 7.033.4:726.6](497.5 Dubrovnik)

This paper gives an overview on all known visual and written sources on the baptistery at the Romanesque cathedral of Dubrovnik and adds some new information – primarily documentation on its demolition in the early 1830s – thus complementing the present knowledge of its appearance (especially the interior organization of the baptistery building with a shallow segmented ribbed dome) based on a comparative analysis. The author suggests a link between the Dubrovnik baptistery and not only its formal models at the episcopal centres of the Po valley (Parma), but also the more general concept of the rite of Easter baptism, prominent in the medieval communes of Italy. By comparing the sources, a chronology of changes in the function of the building has been established, from the initial accent on the belfry to the attested baptismal function in the late 14th and early 15th centuries and further to its use as a church for everyday liturgy after the baptismal function had been transferred to the cathedral.

Keywords: Dubrovnik, baptistery, baptismal font, belfry, Romanesque architecture, cathedral

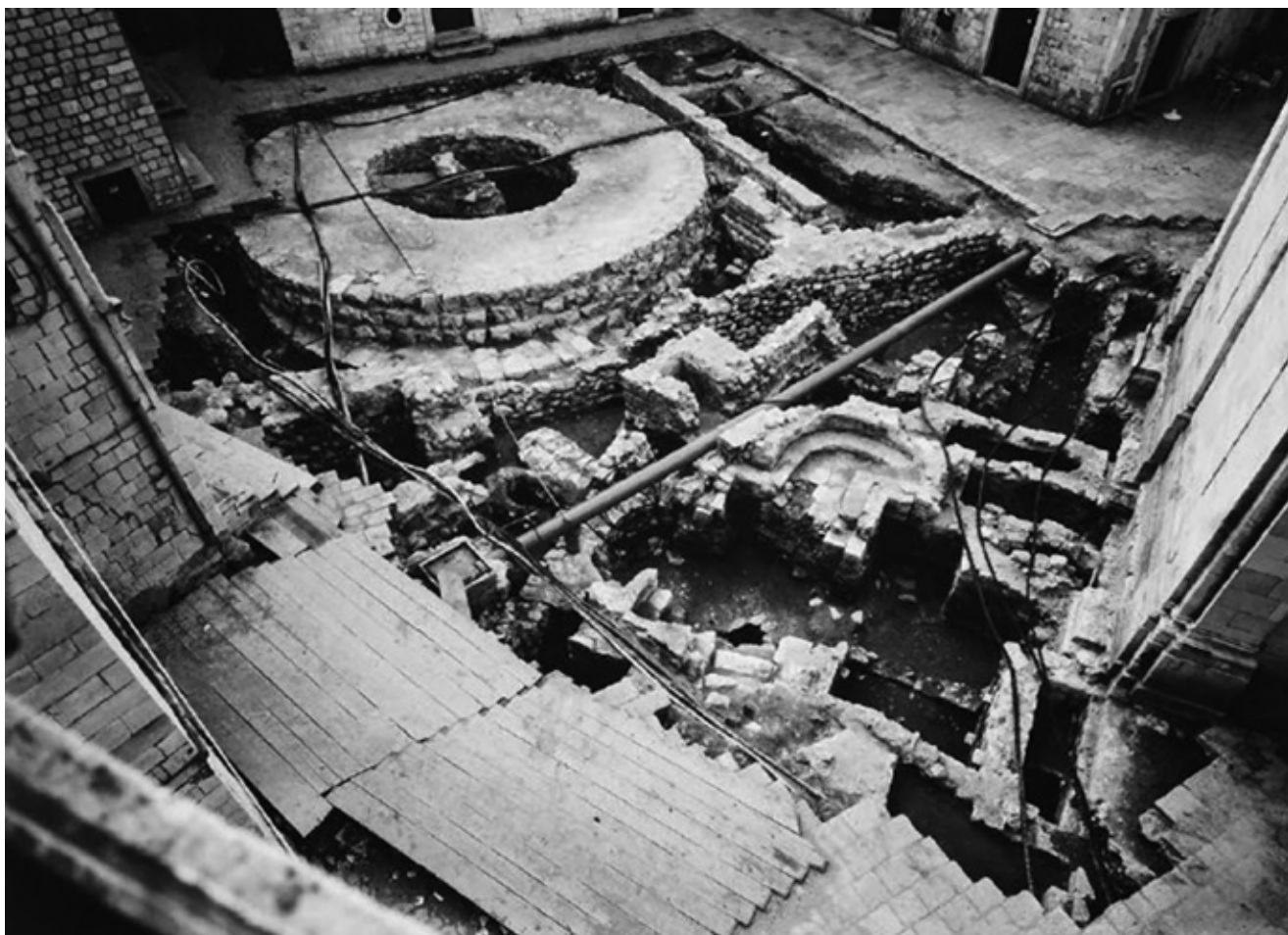
Krstionica dubrovačke romaničke katedrale, jedne od najraskošnijih istočnojadranskih građevina srednjega vijeka, premda spominjana u literaturi kontinuirano od 19. stoljeća, pa sve do recentne monografije *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, još je uvijek nerazjašnjenog tijeka gradnje, promjena funkcije i okolnosti rušenja, a raznovrsni i razasuti vizualni i pisani izvori čekaju na podrobnu analizu i pokušaj sinteze.¹ Ovim pokušajem okupit će se i sučeliti poznati izvori te njima pridružiti neki dosad nepoznati u cilju razjašnjavanja izgleda i kronologije ove značajne građevine. Među njima najvažnija je do sada neiskorištena obilna dokumentacija o rušenju krstionice s početka 1830-ih godina, koja u bitnoj mjeri dopunjuje dosadašnje znanje o njoj.

Nakon rušenja 1832. godine, dubrovačka je krstionica ostala u živom sjećanju dubrovačkih pisaca, no tek je sredinom 20. stoljeća dobila prvi povijesnoumjetnički osvrt iz pera Cvita Fiskovića, a neposredno zatim i Lukše Beritića.² Obojica autora donijeli su reference na arhivske dokumente, dok je Fisković ponudio i komparativne primjere te moguće uzore ovog specifičnog tipa krstioni-

ce-zvonika. Nemjerljiv su doprinos njenom poznavanju donijela arheološka istraživanja koja su tijekom 1980-ih godina pod vodstvom Josipa Stošića i Ivice Žile provedena ispod barokne katedrale, a u kojima su, uz ostatke dviju srednjovjekovnih katedrala, pronađeni i temelji baptisterija u njegovu urbanističkom kontekstu.³ U proteklih pola stoljeća, sustavnim objavljivanjem izvora iz Državnog arhiva u Dubrovniku, postalo je dostupnima nekoliko novih dokumenata vezanih uz gradnju i uređenje dubrovačke krstionice, a uz recentno pronađene još nekolicine, svi se oni ovdje prvi put objedinjuju.

***

Zabilježene odluke dubrovačkih vijeća već su prethodno omogućile ocrtavanje šireg urbanističkog projekta čišćenja terena oko katedrale, posebice stvaranja trga pred njezinim zapadnim pročeljem, funkcionalno vezanog uz projekt gradnje krstionice-zvonika na novostvorenoj javnoj površini. Time je projekt uređenja trga s krstionicom možda formuliran već u listopadu 1322. godine,

1. Bunićeva poljana tijekom arheoloških istraživanja 1980-ih (foto: K. Tadić, fototeka IPU)
Bunićeva Poljana during archaeological excavations in the 1980s

kada Malo vijeće imenuje plemiće koji će se baviti *rušenjem kuća pred katedralnom crkvom, da bi se pred crkvom mogao napraviti trg*.⁴ Sama odluka o rušenju kuća nije sačuvana, a iz škrtog opisa nije potpuno sigurno da je riječ o zapadnoj strani katedrale, odnosno, širi li se možda novoformirani općinski trg („platea comunis”) sjeverno od katedrale ili se stvara novi prostor na njenom zapadu za smještanje jedne od ključnih ne samo crkvenih, već i komunalnih građevina.⁵ Nova odluka Maloga vijeća iz srpnja 1325. odlučuje o rušenju nekih drvenih kuća pred katedralom (u vlasništvu kaptola), no ovoga puta definira i konačni razlog čitava poduhvata, a to je gradnja zvonika s krstionicom na mjestu srušenih kuća.⁶

Formulacija Maloga vijeća „campanile cum batisterio” zacijelo se odnosi na tip građevine s krstionicom u prizemlju, kakve su se tijekom 12. i 13. stoljeća podizale na trgovima pred katedralama sjeverno- i srednjotalijanskih gradova. Značenje krstionice kao poprišta vjerojatno najvažnije urbane ceremonije talijanskih srednjovjekovnih komuna, one uskršnjega krštenja, ne može biti

prezaglašeno ni kao faktor društvene homogenizacije, ni kao faktor urbanističkog oblikovanja, s obzirom da je simboliziralo ne samo primanje krštenika u kršćansku zajednicu, već i u onu gradsku.⁷ Sve do osposobljavanja nove dubrovačke krstionice, po svemu sudeći ne prije kasnog 14. stoljeća, toj je funkciji služila ranokršćanska/ranosrednjovjekovna memorija, prenamijenjena u krstionicu još za potrebe ranosrednjovjekovne katedrale.⁸ No, ako je već postojala sačuvana stara zgrada krstionice pred glavnim pročeljem romaničke katedrale, smještena prikladno u odnosu na nove, komunalne prostorno-ceremonijalne strategije, postavlja se pitanje zašto je u prvoj polovici 14. stoljeća – u vrijeme kada talijanske komune već postupno počinju napuštati koncept samostalne krstioničke zgrade – dubrovačka gradska vlast odlučila graditi novu krstionicu. Najlogičniji bi odgovor bio taj da je katedrali bio potreban zvonik, pa se u sklopu zvonika našlo mjesta i za novu krstionicu, po uzoru na tip krstionica u biskupskim središtima Padske nizine. No, vjerojatno je glavna motivacija te odluke bila upravo u (prilično

okašnjelom) ostvarivanju reprezentativnih prostornih i ceremonijalnih oblika u kojima se ogledala gradska vlast, također po uzoru na rečene gradove.

***

Gradnja krstionice-zvonika započela je iste godine kad je donesena i odluka, što se doznaje iz kneževe naredbe zabilježene u prosincu 1325., da se gradnjom zvonika ne naruše prava Junija Vukasovića (de Volcassio).⁹ Prokurator gradnje zvonika ipak su morali ukloniti neke zidove u Junijevu vlasništvu, na što se on žalio, pa im je knez u ožujku 1326. naredio da obustave radove dok ne postignu dogovor s Junijem.¹⁰ Kneževa naredba spominje temeljenje zvonika („fundamentantur campanilem”), što ukazuje na to da gradnja još nije bila daleko odmaknula, premda je i sama gradnja temelja zasigurno predstavljala velik zahvat s obzirom na debljinu temeljnih zidova.¹¹

Arheološki nalazi zorno ilustriraju događaje dokumentirane u arhivskim zapisima.¹² Uz temelje krstionice pronađeni su zidovi romaničkih kuća, zasigurno vezani uz spomenuto rušenje 1325. godine. Osim tih tankih zidova (vjerojatno temeljnih), temeljenje krstionice oštetilo je i masivan ranosrednjovjekovni obrambeni zid koji je vodio između zapadnoga pročelja katedrale i lokacije određene za gradnju krstionice. Na obrambenom zidu, kao i na tankim zidovima, jasno su vidljivi tragovi rušenja, a sudeći prema pomaku gornjeg sloja temelja krstionice prema zapadu, na poziciji gdje ne dira obrambeni zid, nakon Junijeve žalbe i obustave rušenja, temelji su izmješteni za oko dva metra.¹³ Ovo sugerira da je i obrambeni zid bio u vlasništvu Junija Vukasovića, uz koji je bio prislonjen blok u vlasništvu njegova roda, a od kojega su djelomično sačuvani temeljni zidovi okomiti na obrambeni zid.¹⁴ Još uvijek je, međutim, nejasno u kojem je razdoblju konačno raščišćen čitav prostor novoga trga.

S obzirom na sadržaj Junijeve oporuke iz 1340. godine, kojom Pavlu Quirinu ostavlja polovicu kuće „ante sanctam Mariam”, Stošić je zaključio da je tek tada srušen Vukasovićeve blok, uključujući i obrambeni zid, koji je dijelio katedralu od predgrađa, čime se omogućilo formiranje trga pred katedralom.¹⁵ Premda se čini da je Junije posjedovao više nekretnina na području zapadno i sjeverozapadno od katedrale, pa je teško odrediti na koju se od njih odnosi žalba iz 1325/6., drugi izvori svjedoče o tome da je gradnja krstionice tekla sporo, te da nikada nije odmakla dalje od prizemne etaže. Oporučni legat Anđela Ljutice iz 1348. godine, kojim ostavlja čak 100 perpera za gradnju katedralnog zvonika („campanile de Santa Maria maçore”), svjedoči da ni preko dvadeset godina nakon početka gradnje, projekt još nije bio dovr-

2. Tlocrt arheoloških nalaza pod Bunićevom poljanom (izvor: J. Stošić - I. Tenšek - M. Perkić, na temelju D. Zelić, *Arhitektura starih katedrala*)
Ground plan of archaeological finds under Bunićeva Poljana

šen, no niti napušten.¹⁶ Prema Skurli i Gelcichu, prizemna je etaža s krstionicom dovršena tek u 1390-ima,¹⁷ nakon duge stanke koja je uslijedila nakon velike kužne epidemije. No, premda bi izostanak vijećanja gradske vlasti o nastavku gradnje tijekom čitave druge polovice stoljeća mogao ukazivati na to da je niz jakih epidemija kuge između 1348. i 1374. uzrokovao manjak sredstava za nastavak gradnje, oporučni legat Marina Menčetića (de Mençe) iz 1381. godine za svakodnevno služenje mise „in cappella Sancti Iohannis Baptiste ubi est Baptisterium”, te za uljanicu na oltaru „dicte capelle Sancti Iohannis”, potvrđuje da je građevina ipak stavljena u funkciju najkasnije oko 1380. godine.¹⁸ Ideja o gradnji zvonika još je jednom oživljena u prosincu 1395., kada Malo vijeće dodjeljuje godišnji iznos od čak tisuću perpera za gradnju zvonika *Sv. Ivana Krstitelja kod crkve Sv. Marije* („campanille Sancti Iohannis Baptiste penes ecclesiam Sancte Marie”), no čini se da nikakvi daljnji radovi, kako tada tako ni kasnije, nisu poduzeti.¹⁹

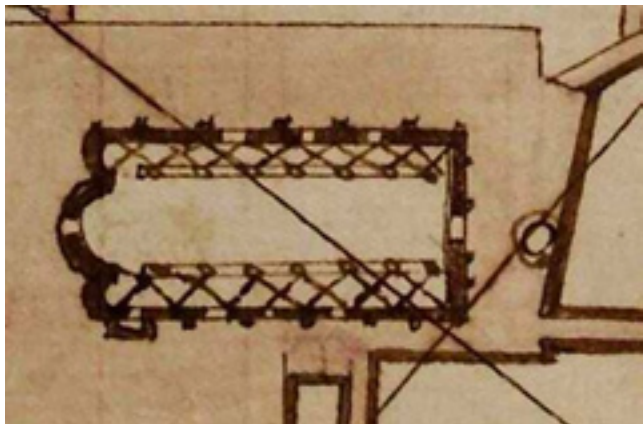
***

O tome kako je dubrovačka krstionica izgledala, govori nekolicina sačuvanih prikaza, premda na najstarijim prikazima grada u rukama gradskog zaštitnika (srebrni reljef sv. Vlaha, Dobričevićeva i Božidarevićeva pala) nije prikazana. Kasnija veduta Dubrovnika u vlasništvu Društva pri-

3. Veduta Dubrovnika prije potresa, detalj (foto: Društvo prijatelja dubrovačke starine)
A veduta of Dubrovnik before the earthquake, detail

jatelja dubrovačke starine, datirana u sredinu 17. stoljeća, prikazuje krstionicu okruženu nižim zgradama, istaknute kupole prekrivene olovom, nad kružnim tijelom, ziđa artikuliranog arkadama.²⁰ Na mapi Dubrovnika iz Državnog arhiva u Torinu također je jasno vidljiva zgrada krstionice kružnog tlocrta, prislonjena uz stambeni blok na zapadnoj

4. Karta Dubrovnika oko 1600., detalj (izvor: Državni arhiv u Torinu)
Map of Dubrovnik around 1600, detail

strani trga.²¹ Iz kasnijeg crteža (1828.) i tlocrta (1830.) vidljivo je, međutim, da je krstionica bila oktogonalnog tlocrta, a tome svjedoči i sačuvana fotografija drvenog modela iz albuma Petra Frana Martecchinija iz 1892. godine.²² Na modelu su jasno naznačeni izrazito visoki lučno zaključeni otvori, između kojih se, na samim uglovima osmerokuta, nalaze prislonjeni stupovi jednostavnih kapitela. Ispod otvora i stupova teče bogato profilirano podnožje, a iznad njih jednostavnije profilirano gređe s naglašenim obratima. Građevina je pokrivena plitkom kupolom (prekrivenom limom koji upućuje na olovne ploče) na osmerostranoj osnovi. Vitelleschijev crtež iz 1828. godine, uz neka pojednostavljena, donosi važnu informaciju o polikromiji postignutoj dvjema vrstama kamena, koja je posvjedočena i samim arheološkim nalazima.²³ Naime, u arheološkim je istraživanjima sjeverno od krstionice pronađen sloj crvenih i bijelih kamenih otkresaka, koji odgovaraju Vitelleschijevu opisu materijala građevine („pietra silicea rosa”).²⁴ Unatoč posvjedočenoj uspomeni na njenu krstioničku funkciju, Vitelleschi je zbog određenih konstruktivnih elemenata (nepostojanje/zazidavanje? ulaza) iznio dvojbe oko praktičnih aspekata ovakvog korištenja građevine.

5. Fotografija modela krstionice iz albuma P.F. Martecchinija, 1892. (izvor: Državni arhiv u Dubrovniku)

Photograph of a baptistery model from the album of P.F. Martecchini, 1892

6. Crtež krstionice, L. Vitelleschi, 1828. (izvor: Državni arhiv u Dubrovniku)

Drawing of the baptistery, L. Vitelleschi, 1828

Drugi sačuvan rukopis Vitelleschijeva opisa (znatno proširen, možda od druge ruke), pohranjen u Veneciji, donosi još nekoliko podataka koji nisu bili uvršteni u dubrovački spis. Među njima najbitniji je opis kupole koji koristi termin „volta scema”, odnosno svod presjeka u obliku segmenta elipse, koji, međutim, bolje odgovara crtežu iz dubrovačkog rukopisa, nego onom venecijanskom.²⁵ Nadalje, navodi se da je građena od travertina, dok su stupovi („colonne angolari e cilindriche”), podnožje, vijenac i profilacije otvora izrađeni od crvenoga kvarca iz Lepetana; prozori su bili uski i visoki, a kružno stepenište bilo je uklopljeno u debljinu zida.

Tlocrt urbanističke situacije oko katedralnoga trga koji je 1830 g., neposredno prije rušenja krstionice, izradio inženjer Luigi de Emiliis, osim preciznog tlocrta krstionice s ugaonim istacima gređa iznad stupova i presjeka otvora s ukošenim doprozornicima, ukazuje i na detalj artikulacije interijera, odnosno ugaonih profilacija kružnog presjeka.²⁶ S do sada poznatim podacima pokušaj rekonstrukcije izgleda interijera krstionice nije bio moguć, no novopronađena dokumentacija o njenoj rušenju iz 1830.-32. godine pruža nove podatke o unutarnjem uređenju građevine. Budući da se pokušalo sačuvati što više iskoristivog kamena (navodi se crveni i bijeli), detaljne upute za dekonstrukciju uključuju i tehnički opis građevine u kojem se spominju lukovi koji nose gotički svod s rebrima. Među najzanimljivijim dokumentima zaključci su očevida krstionice koja se naziva *gotičkom* („antico edifizio gotico, detto il battisterio”), izvršenog od okružnog inženjera Lorenza Vitelleschija i predstavnika savjeta *fabbriche* Katedrale Nikole Grmočjeza 28. rujna 1830.²⁷ Premda značenje termina „volta gotica” nije u potpunosti jasno (je li već sama upotreba rebara bila dovoljna da se svod naziva gotičkim?), sasvim je izvjesna elaborirana artikulacija ziđa slijepim lukovima i vertikalnim polukružnim profilacijama koje su se nastavljale u osam rebara kupole (samostanskog sroda). Troškovnik za rušenje kupole, sastavljen 22. siječnja 1831., opisuje ju kao polukuglastu („semisferica”), s vanjske strane nepokrivenu, a s unutarnje obloženu malim kamenim pločama, a spominju se i lukovi u donjoj zoni.²⁸ Troškovnik za rušenje ostatka građevine donosi njene mjere te spominje unutarnju i vanjsku oblogu od fino obrađenih kamenih ploča („à filigrana”).²⁹

Što se tiče eksterijera, dokumentacija uglavnom opisuje ruševno stanje građevine, potvrđujući detalje s Martecchinijevog modela, no osim općenitih napomena o dekoraciji, jedan netipičan dokument uvršten u dokumentaciju donosi i znatno konkretnije podatke. Naime, u dopisu kojim se voditelj radova raščišćavanja terena optužuje za krađu demontirane građe, spominju se dije-

lovi statue i dekoriranoga vijenca, što predstavlja jedini sačuvani dokaz o figuralnoj dekoraciji zgrade krstionice.³⁰ Ove bi fragmente svakako trebalo pokušati identificirati među mnogobrojnom građom, pohranjenom u dubrovačkim depoima.

***

No, kako je zvonik-krstionica trebao izgledati prema izvornoj zamisli? Iznimna debljina temelja od 3,5 metra na promjer od tek oko 11 metara, ukazuje na projektiranje vrlo visoke građevine, što je u skladu s činjenicom da se zdanje u izvorima najčešće naziva zvonikom, a tako je nazvano i u prvoj odluci o gradnji – „campanile cum

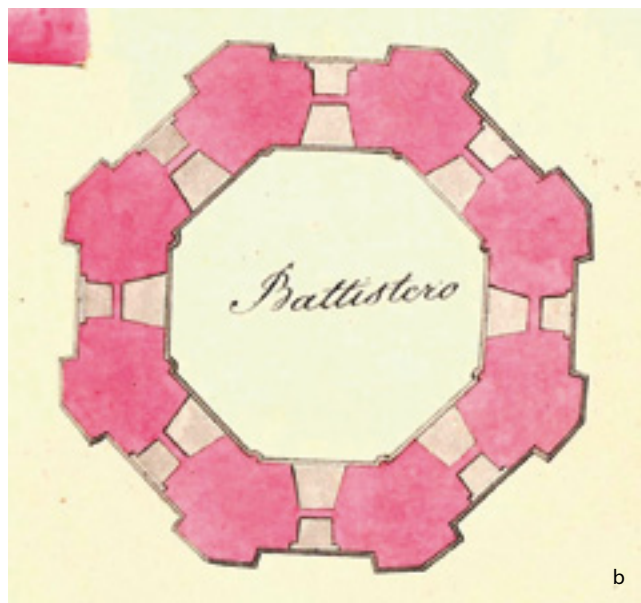

7. Crtež krstionice (prema Vitelleschiju) (izvor: R. Tolomeo, *Notizie di Ragusa*)

Drawing of the baptistery (based on Vitelleschi)

batisterio”. Kao što je već višekratno naglašeno, ni oblik ni smještaj dubrovačke krstionice ne može se izvesti iz venecijanskih uzora, premda je njena gradnja započeta u vrijeme dok je protomajstor katedrale bio Mlečanin Nikola Corvo.³¹ Ovakav tip građevine pojavljuje se u romaničkim katedralnim kompleksima gradova Padske nizine, pa su najbliže paralele dubrovačkoj krstionici-zvoniku već prepoznate u Parmi i Cremoni, te u Pisi i Firenci.³² Posebno je krstionica parmske katedrale vrlo srodna dubrovačkom primjeru, kako svojim smještajem na trgu pred zapadnim ulazom u katedralu, tako i koncepcijom (zvonik s krstionicom u prizemlju) i arhitektonskim oblikovanjem (poligonalan tlocrt, artikulacija slijepim lukovima u interijeru i eksterijeru, kupola s rebrima, polikromija kamena).³³ Osim u samim dimenzijama, glavna razlika od parmskog uzora u Dubrovniku se očituje u nepostojanju unutarnjih galerija, dok su one vanjske tek trebale biti planirane i izgrađene na višim etažama građevine.

C. Fisković ipak zaključuje da, s obzirom da u to vrijeme majstori iz spomenutih gradova nisu zabilježeni u Dubrovniku, neposredan utjecaj nije vjerojatan te se okreće izvođenju izvorišta za dubrovačku krstionicu iz lokalne istočnojadranske tradicije ranokršćanskih krstionica (preko zadarskih graditelja zabilježenih u Dubrovniku u 14. stoljeću), kao i iz tzv. „anžuvinskog zvonika” u hodočasničkom odredištu Monte Sant’Angelo, koji pokazuje određene konstruktivne sličnosti s dubrovačkom građevinom.³⁴ No, unatoč nepostojanju dokumenata o djelovanju majstora iz spomenutih sjevernotalijanskih gradova u Dubrovniku početkom 14. stoljeća, prijenos modela neposrednim prekojadranskim kontaktima ipak ne treba isključiti. Naime, u Dubrovniku je tijekom drugog desetljeća 14. stoljeća zabilježeno nekoliko istaknutih državnih službenika porijeklom iz Parme i Cremona: 1312. spominje se liječnik (*medicus*) Petar iz Parme, 1313. za dubrovačkog kancelara izabran je magister Albertinus iz Cremona, a 1323. u općinsku službu primljen je *physicus* Ivan iz Parme,³⁵ a niz notara i kancelara iz ta dva grada nastavit će se i u drugoj polovici 14. stoljeća.³⁶ Ne treba zanemariti ni činjenicu da službu dubrovačkog kancelara u dugačkom razdoblju od 1313. do 1341. godine obnaša Pone Stamberti iz Pistoje.³⁷ No, činjenica da je dubrovački nadbiskup u razdoblju od 1281. do 1307./12. bio fra Bonaventura iz Parme čini se posebno relevantnom za ovaj problem, u smislu donošenja ideje o potrebi za novom krstionicom, kao i uputa za njeno oblikovanje, a pritom svjedoči o kontinuitetu veza sa spomenutom regijom.³⁸ Posebni je poticaj prenošenju modela gradske pobožnosti i uz nju vezanih oblika arhitekture moglo biti recentno dovršenje i posveta

8a. Tlocrt južnog dijela današnje Bunićeve poljane s krstionicom i blokom nekadašnje nadbiskupske palače, L. de Emiliis, 1830. (izvor: Državni arhiv u Dubrovniku)

Ground plan of the southern part of present-day Bunićeva Poljana with the baptistery and the block of the former Archiepiscopal Palace, L. de Emiliis, 1830

8b. Detalj krstionice
Detail of the baptistery

parmske krstionice 1270. godine, neposredno prije Bonaventurinovog dolaska u Dubrovnik. Kontakti Dubrovnička s toskanskim i gradovima Padske nizine očigledno su bili vrlo živi, pa ne treba isključiti mogućnost izravnog preuzimanja modela ovoga tipa krstionice ili (što je ipak manje vjerojatno) nedokumentiran boravak nekog tamošnjeg majstora u Dubrovniku.

U prvim dokumentima na krstionicu redovito se referiralo putem primarne funkcije ove dvojne građevine, odnosno, kao na *zvonik* („campanile”). Krajem stoljeća, budući da je krstionica u međuvremenu stavljena u funkciju, građevina se u izvorima naziva zvonikom *Sv. Ivana Krstitelja* („campanille Sancti Iohannis Baptiste”) ili *kapelom*, odnosno, *crkvom sv. Ivana Krstitelja* („cappella Sancti Iohannis Baptiste”; „glexia de Sancto Zohan; ghiexia de sancto Zuane Baptista”). Spomenuta oporuka Marina Menčetića posebno je značajna zato što prva – nakon same odluke o gradnji – spominje funkciju građevine kao krstionice. Marin u siječnju 1381. ostavlja četrdeset perpera godišnje za svakodnevne mise u kapeli „Sancti Iohannis Baptiste ubi est Baptisterium”, te da se od njegove ostavštine održavaju uljanice na oltaru „dicte capelle Sancti Iohannis”.³⁹ Ovaj je testament posebno vrijedan jer je u drugim serijama dubrovačkog arhiva mo-

guće pronaći dokaz o kontinuiranom izvršavanju legata tijekom čitavih idućih stotinu godina. Riječ je o upisu u knjigu rizničarskih najмова iz 1428. godine, u kojem se navodi da je legat ostavljen još 1381. godine, te da su Marinovi unuci, Marin i Nikola, uredno do 1424. isplaćivali naknadu za držanje mise u crkvi Sv. Ivana Krstitelja, *koja je baptisterij* („che è el baptisterio”).⁴⁰ Isplate su registrirane sve do 1478. godine (kada se mnogi upisi prekidaју), što se ipak ne bi moglo prihvatiti kao argument za kontinuitet korištenja ove građevine kao krstionice. Drugi izvori iz toga razdoblja referiraju se na *crkvu Sv. Ivana Krstitelja*, poput jedne oporuke iz 1430. u kojoj se spominje „la ghiexia de sancto Zuane Baptista apresso sancta Maria” ili odluke Vijeća umoljenih iz rujna 1463. kojom se odbija prijedlog da se uz Sv. Ivana podigne drvena konstrukcija za zvona („prope sanctum Johannem ante ecclesiam sancte Marie”) te se odlučuje da se to učini uz crkvu Sv. Spasa nasuprot Dvora.⁴¹ Dokument iz rujna 1422., u kojem se spominje uređivanje zvonare u *lođici* („lobiola”) podno zvonika Sv. Marije,⁴² možda se odnosi na krstionicu, no možda i na podnožje nekog privremenog katedralnog zvonika (preslice) o čijem se smještaju višekratno vijećalo te se njegovo mjesto često mijenjalo tijekom druge polovice 15. stoljeća. U spomenutom troš-

9a. krstionica katedrale u Parmi (foto: Bigsmooth CC BY-SA 3.0)
Baptistry at the Parma cathedral

kovniku za rušenje krstionice opisana je i drvena kućica koja se nalazila u samoj građevini („esistendo nel recinto interno una caponiera stabile di legname”), koja bi se mogla odnositi i na prijašnju zvonaru.

***

Opisujući katedralu 1440. godine, Filip de Diversis tek kratko zapisuje: „Ondje je i krsni zdenac” („Estque fons baptismalis”).⁴³ S obzirom da se zdenac spominje usred opisa unutrašnjosti katedrale, između opisa kora i propovjedaonice te popločenja i zidnog oslika, moglo bi se zaključiti da Diversis opisuje tzv. „svakodnevni” krsni zdenac, koji se u talijanskim gradovima koristio za „hitne” obrede krštenja, mimo velikih godišnjih ceremonija, a redovito je bio smješten u samoj katedrali.⁴⁴ Pitanje je, međutim, koliko se dugo ritual uskršnjeg krštenja u Dubrovniku održavao, odnosno je li ikad uveden, s obzirom da u dubrovačkim izvorima uopće nije zabilježen, a sama je gradnja nove krstionice dovršena u razdoblju kada se ovaj ritual u talijanskim gradovima već počinje napuštati.

Kao i de Diversis, i apostolski vizitator Giovanni Francesco Sormano u siječnju 1574. opisuje krsni zdenac pri opisu unutrašnjosti katedrale, neposredno nakon opisa oltara, a ne prilikom obilaska *kapele Sv. Ivana Krstitelja*.⁴⁵

9b. krstionica katedrale u Parmi, interijer kupole (foto: H.A. Rosbach CC BY-SA 3.0)
Baptistry at the Parma cathedral, dome interior

10a. Ulomak krsnog zdenca iz depoa katedrale (foto: J. Klaić)
Fragment of the baptismal font from the cathedral depot

10b. Ulomak krsnog zdenca, detalj (foto: J. Klaić)
Fragment of the baptismal font, detail

10c. Ulomak krsnog zdenca, stražnja strana (foto: J. Klaić)
Fragment of the baptismal font, rear side

Za krsni zdenac Sormano kaže da je okrugao i mramoran, ukrašen raznim figurama te pokriven drvenim poklopcem, s ampulom za krsnu vodu.⁴⁶ Ovaj je zdenac mogao nastati u bilo kojem trenutku nakon što je ritual krštenja prenesen iz vanjske krstionice u samu katedralu,⁴⁷ no fragmenti renesansnog mramornog namještaja zaobljenih linija, s vidljivim utorima za drveni poklopac, pronađeni u arheološkim istraživanjima podzemlja barokne katedrale i Bunićeve poljane 1980-ih godina, ukazuju da se to moglo dogoditi tijekom kasnog 15. ili 16. stoljeća. Usto, fragment na kojem su raspoznatljiva

krila i uho kerubina, te biljna dekoracija s centralnim volutastim motivom (zmajskim repom?), svojim oblikom i motivikom podsjećaju na monumentalne toskanske škropionice iz kruga Antonija Federighija iz druge polovice 15. stoljeća.⁴⁸ Treba naglasiti da i novi krsni zdenac barokne katedrale, izrađen 1780-ih, ima bočno isklesane kerubine,⁴⁹ što bi mogla biti reminiscencija na, u potresu, stradali zdenac, a čime se učvršćuje interpretacija ovog ulomka kao dijela renesansnoga krsnog zdenca, izrađenog u trenutku kada se zgrada krstionice prestala koristiti u svojoj izvornoj namjeni.

Opisi katedrale de Diversisa i Sormana podupiru hipotezu da je zdanje posvećeno sv. Ivanu Krstitelju već u prvoj polovini 15. stoljeća izgubilo svoju izvornu funkciju. Međutim, sama gradnja dubrovačke krstionice na novostvorenom trgu pred pročeljem katedrale, u obliku srodnom sjeverno- i srednjotalijanskim romaničkim krstionicama, ukazuje na (možda ne u potpunosti općenitu) vezu s još jednim od obrazaca gradskih ceremonija, u mnogim aspektima podudarnim između gradova dviju jadranskih obala. De Diversisova napomena o ekskluzivitetu krštenja u Katedrali („samo se u njoj krsti, jer u Dubrovniku nema nijedne druge župne crkve”) prenosi možda natruhe centralizacije podjele sakramenta krštenja u katedralama, efektivnu tijekom komunalnoga razdoblja.⁵⁰

Zgrada krstionice bila je zasigurno u funkciji održavanja bogoslužja u drugoj polovici 16. stoljeća, kada je Sormano obilazi kao *crkvu Sv. Ivana Krstitelja smještenu u gradu Dubrovniku pored katedrale* („ecclesiam Sancti

Johannis Battiste sitam in civitate Ragusii prope cathedralem”). Sormano opisuje crkvu kao dobro održavanu, vrlo dobro opremljenu liturgijskim ruhom, sa samo jednim oltarom s pozlaćenom palom te lijepom drvenom oslikanom statuom Ivana Krstitelja u blizini oltara, ali u ovom detaljnom opisu Sormano ne spominje krsni zdenac.⁵¹ Time se potvrđuje hipoteza da je krstionica izgubila svoju izvornu funkciju vjerojatno ne mnogo više od pola stoljeća nakon što je bila dovršena te, zadržavši titulara koji ukazuje na njenu prvobitnu ulogu u sklopu katedralnoga kompleksa, nastavila funkcionirati kao crkva vjerojatno sve do potresa 1667. godine.

***

Na temelju do sada poznatih izvora, nedovršeni krstionica-zvonik dubrovačke romaničke katedrale u literaturi još je sredinom prošloga stoljeća bio prepoznat kao

11. Krsni zdenac barokne katedrale, kraj 18. st. (foto: A. Marinković)
Baptismal font at the Baroque cathedral, late 18th c.

značajan romanički spomenik čiji su izvori prepoznati u sličnim građevinama talijanskih središta. Povezivanjem konteksta njegove gradnje s podacima o dubrovačkim državnim dužnosnicima porijeklom iz tih središta, ti su se prijedlozi učvrstili te dodatno usredotočili na gradove Padske nizine, a posebice, s obzirom na formalne sličnosti građevina, na Cremonu. Ove sličnosti prvenstveno se odnose na sam tip građevine koja u sebi ujedinjuje dvije važne funkcije – katedralnog zvonika i krstionice, no također i na samu artikulaciju eksterijera i interijera. Do sada neprepoznati izvori – dokumentacija o rušenju građevine – ponudili su nove podatke, a time i mogućnost novih interpretacija arhitektonskih oblika unutrašnjosti krstioničke zgrade. To se posebice odnosi na svodjenje katedrale plitkim kupolastim svodom s rebrima koja se nastavljaju na ugaone profilacije kružnog presjeka (tričetvrt stupove?), što je navelo inženjere zadužene za pripremu uklanjanja zgrade da svod, kao i samu građevinu, nazovu *gotičkim*. Stilski aspekt, odnosno, pojava gotičkih elemenata na ovome spomeniku, pitanje je koje svakako zahtijeva dodatna usporedna razmatranja.

Što se same funkcije, odnosno, korištenja zgrade krstionice tiče, komparativnom analizom izvora, razjasnilo se da se na samome početku izgradnje naglašavala funkcija zvonika (vjerojatno s obzirom da je stara krstionica još funkcionirala), no od 1380-ih, s prijenosom obreda krštenja u novu građevinu, pa kroz prvu polovicu XV. stoljeća, ona se naziva krstionicom. Paralelno se naziva i crkvom/kapelom Sv. Ivana Krstitelja što, premda ukazuje na njenu prvotnu funkciju, ne jamči da se ta funkcija i zadržala do druge polovice stoljeća. Pritom se otvorilo i važno pitanje nezabilježenog provođenja gradske ceremonije uskršnjeg krštenja, rituala posvjedočenog u talijanskim biskupskim središtima s kojima je Dubrovnik imao izuzetno jake veze. Primjerice, nadbiskup Bonaventura, porijeklom iz Parme, mogao je već na prijelazu XIII. u XIV. stoljeće, tijekom službe duge četvrt stoljeća, unijeti nove elemente u dubrovačku liturgijsku praksu, koji su uskoro doveli i do gradnje nove, veće i primjerenije građevine. Pitanje ceremonije uskršnjeg krštenja u srednjovjekovnim gradovima istočnoga Jadrana, a u odnosu na romaničke (pre)gradnje katedralnih krstionica, važna je tema urbane povijesti srednjega vijeka koja zaslužuje daljnje istraživanje.

***

Zaboravljena oktogonalna građevina, lišena ikakve funkcije, ostala je stajati na „trgu krstionice” („piazzale del battisterio”, kako se naziva u jednom dokumentu iz 1831.) i nakon gradnje barokne katedrale. No, preorijentacijom nove katedrale, bivša je krstionica-zvonik ostala

ne samo bez sadržaja već i urbanistički zabačena, sada smještena iza začelja crkve, daleko od glavnih komunikacijskih pravaca od Place, preko Općinskoga trga do katedrale. Premda 1801. godine Senat odbija prijedlog da se zgrada proda,⁵² o njejoj napuštenosti govori i činjenica da joj okružni inženjer Lorenzo Vitelleschi u svom opisu gradskih spomenika iz 1828. godine daje općeniti naslov *Monumento*, uz sumnju u predaju o njezinoj povijesnoj funkciji. Zaboravljeni je oktogon (pod još jednim generičkim nazivom *La Rotonda*) bio iznajmljivao privatnicima te ga je zatim konfiscirala austrijska vojska,⁵³ sve dok konačno nije odlučeno da se ukloni. U opsežnoj dokumentaciji o rušenju, koja doduše više govori o brizi gradske uprave za javni prostor i financije, nego za samu povijesnu građevinu, nalazi se Vitelleschijeva odluka iz rujna 1830. da se zbog opasnosti od daljnjeg urušavanja, umjesto planiranog popravka, ruševna krstionica u potpunosti razloži. Do toga je, s obzirom na složene pripreme radova, ipak došlo tek u travnju 1831. godine.⁵⁴

Neslavan kraj jednog od žarišta gradske pobožnosti, prebacivši krivnju dugotrajne zapuštenosti građevine na konačnog egzekutora njenoga kraja – proces kojemu prečesto svjedočimo u suvremeno vrijeme – najslikovitije je opisao suvremenik i očevidac Medo Pucić: „pred samim vratima [katedrale] dizaše se ona prekrasna karstionica od bieloga i carljenoga mramora, koje se svi mi što se nijesmo jučer rodili liepo spominjemo, - ona nije pala od trešnje, nego austrijski nieki djenero čini je razvaliti za dobiti veće svietlosti u svome bureauu; Bog mu dao viečnu svietlost!”⁵⁵

Bilješke

- ¹ Sedamdeseta obljetnica rođenja prof. Pavuše Vežića učinila mi se prigodnom prilikom da pokušam rezimirati poznate i još nekorištene izvore, direktno i indirektno vezane uz ovu važnu izgublenu građevinu, u kojoj se dotiču teme kojima se prof. Vežić bavio: krstionica zadarske katedrale, poglavito njena romanička faza te, recentno, ikonografija dubrovačke romaničke katedrale. Ovaj pokušaj trebao bi biti početak većeg istraživanja uloge romaničkih krstionica u istočnojadranskoj urbanoj povijesti, kojem će, vjerujem, nesebični savjeti prof. Vežića još jednom dati poseban poticaj.
- ² CVITO FISKOVIĆ, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., 25-28; LUKŠA BERITIĆ, Ubikacija nestalih gradjevinskih spomenika u Dubrovniku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956.), 15-83, 71-72. Recentno je o krstionici pisao DANKO ZELIĆ, Arhitektura starih katedrala, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, (ur. Katarina Horvat Levaj), Zagreb – Dubrovnik, 2014., 30-64, 48, sažimajući u pregledu do tada poznate podatke, uz manje dopune, a spominje je i PAVUŠA VEŽIĆ, Ikonografija romaničke katedrale u Dubrovniku, *Ars Adriatica*, 4 (2014.), 63-74.
- ³ JOSIP STOŠIĆ, Sažeti prikaz istraživanja, nalaza i problema prezentacije pod katedralom i Bunićevom poljanom u Dubrovniku, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 12 (1986.), 241-248; JOSIP STOŠIĆ, Prikaz nalaza ispod katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 12 (1988.), 15-37.
- ⁴ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 24; „Michel de Sclau, Junius de Dersa, Nichola de Gundula in minori consilio [...] electi fuerunt ad cassandum apatrenibus (sic) domus, que sunt ante ecclesiam cathedralem, quomodo plathea possit fieri ante dictam ecclesiam”; *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*, sv. 1, (ur. Ivan Krstitelj Tkalčić), Zagreb, 1879., 70.
- ⁵ Usp. DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 59. Godine 1360. vlada odlučuje da se poploča središte grada, uključujući prostor oko katedrale; ibidem.
- ⁶ „[...] quod domus de lignamine ecclesie sancte Marie, que sunt posite ante ecclesiam sancte Marie, debeat destrui et super illo territorio super quo sunt posite dicte domus, debeat construi unum campanile cum batisterio”; *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*, sv. 5, (ur. Giuseppe Gelcich), Zagreb, 1897., 175; u prijepisu dokumenta objavljenom u *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*, sv. 2, (ur. Ivan Krstitelj Tkalčić), Zagreb, 1882., 316, termin *domus* je u jednini (*que est posita*), međutim, iz nastavka dokumenta očigledno je da je riječ o pogrješci.
- ⁷ O ulozi romaničkih krstionica u kontekstu službene gradske pobožnosti talijanskih komuna, vidi: ENRICO CATTANEO, Il battistero in Italia dopo il Mille, u: *Miscellanea Gilles Gérard Meersseman. Italia sacra*, 15 (1970.), 171-195; AUGUSTINE THOMPSON, *Cities of God: The Religion of the Italian Communes, 1125-1325*, University Park, PA, 2005., 26-33, 311-313 i dalje; NIRIT BEN-ARYEH DEBBY, *Nel mio bel San Giovanni, fatti per loco de' battezzatori*: Baptismal Fonts in Tuscany, u: *The Visual Culture of Baptism in the Middle Ages* (ur. Harriet M. Sonne de Torrens, Miguel A. Torrens), Farnham, 2013., 11-30, 15-16.
- ⁸ Usp. JOSIP STOŠIĆ (bilj. 3, 1986.), 22-24.
- ⁹ „Dominus Comes fecit scribere ad memoriam quod laborerium quod fit de campanili ecclesie Sancte Marie Maioris non preiudicet in aliquo jure Junii de Volcassio”; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 24, bilj. 161.
- ¹⁰ „Dominus comes ad petitionem Junii de Volcasso fecit interdire procuratores Sancte Marie per Miscos rivarius comunis quod non procedant ad destructionem alicuius murus existens ubi fundamentantur campanilem Sancte Marie donec rationem cognoscerit inter eos”; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 24-25, bilj. 162.
- ¹¹ D. Zelić upozorava na ugovor iz srpnja 1325., neposredno nakon odluke o gradnji, kojim prokuratoru naručuju veću količinu vapna; DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 63, bilj. 83.
- ¹² JOSIP STOŠIĆ (bilj. 3, 1986.), passim.
- ¹³ JOSIP STOŠIĆ (bilj. 3, 1986.), 32.
- ¹⁴ O nekretninama u vlasništvu Junija Vukasovića na trgu pred katedralom, vidi: IRENA BENYOVSKY LATIN – STIPE LEDIĆ, Posjed obitelji Volcassio u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 51/1 (2013.), 17-60, 44; o pretpostavci da se rušenjima zbog gradnje krstionice rastvara Vukasovićeve blok: MARIJA PLANIĆ LONČARIĆ, Ceste, ulice, trgovi srednjovjekovnog Dubrovnika, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 29 (1990.), 157-168, 164.
- ¹⁵ Stošić smatra da se pozicija krstionice korigirala zbog slijeganja tla; JOSIP STOŠIĆ (bilj. 3), 32; BARIŠA KREKIĆ, Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV. stoljeću, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, 28 (1990.), 7-39, 23. Benyovsky i Ledić upozoravaju da se u notarskim zapisima o granicama privatnih kuća ne spominje obrambeni zid; IRENA BENYOVSKY LATIN – STIPE LEDIĆ (bilj. 14), 44, bilj. 129. Također, još je Fisković upozorio na dva dokumenta iz druge četvrtine 14. stoljeća u kojima se spominje *platea sancte Marie Maioris*; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 26.
- ¹⁶ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 24-25; „Ancora sia data perperi C per lavorero delo campanile de Santa Maria maçore”; GORDAN RAVANČIĆ, *Vrijeme umiranja: Crna smrt u Dubrovniku 1348.-1349.*, Zagreb, 2010., 164.
- ¹⁷ STEFANO SKURLA, *Ragusa, cenni storici*, Zagreb, 1876., 90; GIUSEPPE GELCICH, *Dello sviluppo civile di Ragusa*, Dubrovnik, 1884., 36; preneseno u: CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 25, bilj. 169, 170.
- ¹⁸ Dokument je recentno objavio DONAL COOPER, The Silver There is Very Good: Pilgrim Narratives as Sources for Sacred Art in Dubrovnik and a New Proposal for Lovro Dobričević, u: *Grad hrvatskog srednjovjekovlja: Slika grada u narativnim vrelima – stvarnost i/ili fikcija?* (ur. Irena Benyovsky Latin, Zrinka Pešorda Vardić), Zagreb, 2017. (u tisku). Zahvaljujem D. Cooperu na ljubaznom ustupanju radne verzije članka.

- ¹⁹ LUKŠA BERITIĆ (bilj. 2), 72; „In dicto minori consilio captum fuit de dando de bonis nostri comunis procuratoribus Sancte Marie pro laborando ad campanille Sancti Iohannis Baptiste penes ecclesiam Sancte Marie quolibet anno ypperperos mille”; *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, (ur. Nella Lonza), Zagreb – Dubrovnik, 2011., 98.
- ²⁰ O veduti vidi: DANKO ZELIĆ, Grad u slici, u: *Dubrovnik prije trešnje - konzervatorsko-restauratorski radovi i interpretacija slike* (ur. Ljubo Gamulin), katalog izložbe, Dubrovnik, 2016., 9-33.
- ²¹ Mapu je objavio ILARIO PRINCIPE, Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.-XVII. st., *Dubrovnik*, n.s. 2/1 (1991.), 191-202.
- ²² Državni arhiv u Dubrovniku (dalje HR-DADU), Obiteljski fond Martecchini, 264, fasc. 31. Usp. CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 26. Od srca zahvaljujem Nikši Selmaniju, arhivistu Državnog arhiva u Dubrovniku, na velikoj pomoći pri pronalaženju i snimanju arhivske građe iz 19. stoljeća.
- ²³ HR-DADU, Zbirka Ragusina, R-802, crtež je objavljen u: LORENZO VITELLESCHI, *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom okrugu 1828. / Notizie storiche e statistiche del Circolo di Ragusa 1828.*, (ur. Vinicije B. Lupis), Dubrovnik, 2002.
- ²⁴ JOSIP STOŠIĆ (bilj. 3, 1986.), 34; usp. LORENZO VITELLESCHI (bilj. 21), 90: „Monumento. In prossimità della Cattedrale si trova questo piccolo vetusto Monumento, con finestroni arcuati assai stretti e lunghi, e senza ingresso. Il basamento è circondato da pietra silicea rosa, come pure le alette, le colonne cilindriche, e gli archi dei finestroni. L'edificio è vuoto nel mezzo, e coperto da una volta alla cui sommità una scala interna conduce. Da molti si suppone che fosse l'antico Battisterio forse pella sua vicinanza alla Cattedrale; ma ciò non può accordarsi giacché come si è detto manca l'ingresso. Che si pensasse a farlo quivi inseguito ion on trovo ciò improbabile, giacché tagliato venne il basamento sotto uno dei finestroni per entrarvi quantunque angusto troppo riuscito sia questo passaggio.”
- ²⁵ Usp. *Notizie di Ragusa* (ur. Rita Tolomeo), Rim, 2004., 17-18. Premda je crtež krstionice u venecijanskome rukopisu znatno slabije kvalitete i bliži žanr-sceni, za razliku od dubrovačkog crteža, vjerno prikazuje stupiće među otvorima. Zahvaljujem D. Zeliću što mi je ljubazno ukazao na ovu publikaciju.
- ²⁶ HR-DADU, Privremeni popis nacrtne dokumentacije i spisa Okružnog i Kotarskog građevnog ureda u Dubrovniku, br. 25/1.
- ²⁷ „[...] 1. Che il piccolo edificio in discorso è di costruzione ottangolare del medio evo, ad archi sostenenti una volta gotica rialzata con ogivi. 2. Che tutta la parte superiore della volta per vetustà è crolata, e che il rimanente è in pericolo di cadere ogni momento. 3. Che la maggior parte dei fulcri cilindrici angolari è mancante, il che a indebolita tutta la costruzione. 4. Che una parte degli archi è strapiombata e sconessa e che molti dei suoi cunei sono fuori del vivo. 5. Che alcune delle pietre formanti i timpani sono da due giorni cadute. 6. Che tutto l'edificio e per il cattivo stato del basamento, e per le fenditure, e per le pietre screpolose non mostra solidità sufficiente. Dietro a ciò si riconobbe che non avvi luogo ad alcuna riparazione istantanea, ma che bisogna tosto demolire la cupola, e le pietre che sono fuori del vivo, per cui si presenta dal prefatto signor ingegnere l'analogo fabbisogno. Riflettendo poi, che la demolizione
- proposta e da farsi tosto, lascierebbe i muri isolati, e pel loro stato cattivo potrebbero in combinazione di qualche scossa di terra crollare e cagionare qualche disastro, si trova dal signor ingegnere necessaria la demolizione di tutto l'edificio, e tanto più ch'esso presentemente per la sua forma, e pel suo stato di decadenza non può essere di niun uso, perciò si presenta un secondo fabbisogno per la intera sua demolizione, e l'estimo del suo materiale. [...]”; HR-DADU, Okružni građevni ured Dubrovnik 1816-1860, Rub. IV, kl. 1, Chiese.
- ²⁸ „[...] La cupola è semisferica scoperta nella sua parte superiore. Li ridossi di rottami di fabbrica sciolti dalle intemperie crollano ad ogni tratto con pericolo di quelli che passano. Nella parte interna è rivestita di lastre di pietra viva, ma di piccole dimensioni. Si propone la demolizione della detta cupola fino alla mossa dell'arco. [...]”; HR-DADU, Okružni građevni ured Dubrovnik 1816-1860, Rub. IV, kl. 1, Chiese. Spominje se i drvena kućica izgrađena unutar građevine („esistendo nel recinto interno una caponiera stabile di legname”).
- ²⁹ „Il battisterio è di forma ottagonale regolare. Uno de' suoi lati esterni misura 2.0.10 Il corrispondente interno 1.1. Si elevano li muri sopra il suolo selciato di sasso spessato 4.0, sono rivestiti internamente ed esternamente di larghi pezzi regolari di pietra dura lavorata a filigrana. [...]”; HR-DADU, Okružni građevni ured Dubrovnik 1816-1860, Rub. IV, kl. 1, Chiese.
- ³⁰ „All'appaltatore Barabich. Nella demolizione del battisterio avendo voi trovato un avanzo di statua ed un tratto di fregio scolpito dovreste consegnarli allo scrivente che rappresenta l'amministrazione interessata della Fabbriceria, non ritenendo mai che simili pietre siano da confondersi con quelle del contratto. Vi guarderete bene dall' appropriarvi anche di altre che si rinvenissero”; HR-DADU, Okružni građevni ured Dubrovnik 1816-1860, Rub. IV, kl. 1, Chiese (no. 406/335).
- ³¹ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 28.
- ³² CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 26-27.
- ³³ O krstionici katedrale u Parmi vidi: *Il Battistero di Parma: iconografia, iconologia, fonti letterarie* (ur. Giorgio Schianchi), Milano, 1999., s. navedenom bibliografijom.
- ³⁴ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 27. Četveroetažni zvonik u Monte Sant'Angelu, sagrađen oko 1274., oktogonalnog je oblika, no s obzirom da nije bio u liturgijskoj funkciji, u prizemlju i prvom katu gotovo je potpuno zatvoren, a u debljinu zida umetnuto je stepenište. Kupolasto je svoden u donje tri etaže, no samo kupola treće etaže ima rebra. Premda je korištena breča, dekorativni je sustav mnogo jednostavniji od dubrovačkog primjera (primjerice, nema stupića u eksterijeru niti slijepih lukova u interijeru, kao ni figuralne dekoracije).
- ³⁵ *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*, sv. 1 (bilj. 4), 45, 25, 102.
- ³⁶ ANTE GULIN, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, Zagreb, 2008., 90-91.
- ³⁷ ANTE GULIN (bilj. 32), 89.
- ³⁸ Starija historiografija neujednačeno navodi da je Bonaventurin episkopat u Dubrovniku trajao do 1292., 1293., 1296. ili 1307., no prema upisu u registar pape Klementa V čini se da je Bartolomej iz Tranija, nakon neuspješnog izbora Jakova iz Barija, direktno naslijedio Bonaventuru na mjestu dubrovačkog

- nadbiskupa; usp. STJEPAN KRASIĆ – SERAFINO RAZZI, *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X.-XVI. stoljeća)*, Dubrovnik, 1999., 95-104, 119-120, bilj. 359.
- ³⁹ „[...] in perpetuum omni die celebret unam missam in capella Sancti Johannis Baptiste ubi est Baptisterium et quod illi presbitero in perpetuum dentur de bonis meis hyperperi quadraginta omni anno et quod altare dicte capelle Sancti Johanni sin perpetuum illuminari debeat cum bonis meis cum una lampade et oleo omni nocte”; DONAL COOPER (bilj. 18).
- ⁴⁰ „Ser Marin e ser Nicholla de ser Biaxio de Mençe die dar per uno lasso che fa ser Marin luor avo in 1381, a carta 17 in notaria, che imperpetuo con li sui beni se trovi uno prevede per cantar ogni di messa in Sancto Çohane Baptista, la che è el baptisterio, e dia sse al ditto prevede pp. XXXX. Item se debia illuminar una lampa com ollio perpetualmente in la dita glexia con li mei beni. Tratto delo libro vechio a poste 191. Die sse dar alo prete de Sancto Zohan avanti de Sancta Maria. Trovassimo esser pagado infina per anno 1424.” [daljnje isplate zabilježene od 1428. do 1478.]; DANKO ZELIĆ, *Knjiga rizničarskih najmova / Liber afflictuum thesaurarie (1428-1547)*, Zagreb – Dubrovnik, 2012., 192-193. Pri upisu u rizničarsku knjigu očito se ponovila konstrukcija *ubi est baptisterium* iz teksta oporuke.
- ⁴¹ Oporuku je objavio DONAL COOPER (bilj. 18); odluku Vijeća umoljenih spominje CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2), 25; „Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio faciendo fieri unum campanile de lignamine ad sanctum Salvatorem pro campanas erigendas. Per XX contra XIII. Secunda pars est de faciendo dictum campanile prope sanctum Johannem ante ecclesiam sancte Marie (cancell.)”; HR-DADU, Cons. Rog. 17, fol. 271v.
- ⁴² „Captum fuit de dando libertatem ser Marino de Resti, ser Andree Mar. de Volço et ser Marino de Gradi procuratoribus Sancte Marie quod possint aptare domunculam campanarum que est sub campanile Sancte Marie in lobiola prout eis melius videbitur expensis tamen procuratie eorum”; HR-DADU, Cons. Min. 3, fol. 12v. Popravlak zvonare spominje se još jednom 1431. godine; HR-DADU, Cons. Min. 5, fol. 146r. Dokumenti su transkribirani u sklopu projekta *Dubrovnik: Civitas et Acta Consiliorum. Visualizing Development of Late Medieval Urban Fabric* [DUCAC – HRZZ 9492], <https://ducac.ipu.hr/project/mapping/e4-segment/e4-campanile/>.
- ⁴³ FILIP DE DIVERSIS, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, (prev. i ur. Zdenka Janeković-Römer), Zagreb, 2004., 49, 146.
- ⁴⁴ Usp. SILVIA SCHLEGEL, *Festive Vessels or Everyday Fonts? New Considerations on the Liturgical Functions of Medieval Baptismal Fonts in Germany*, u: *The Visual Culture of Baptism* (bilj. 7), 129-147. U anglofonij historiografiji koristi se termin „emergency baptism”.
- ⁴⁵ Sormano spominje i malenu preslicu s tri zvona, bez njezine točne lokacije (vjerojatno je riječ o malim zvonima u samoj crkvi): „Campanille autem repertum fuit nimis parvum ac ecclesiae indecens in quo tres sunt campane pariter parvae pro ecclesia cathedrali”; CVITO FISKOVIĆ, *Umjetnine stare dubrovačke katedrale, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, 13/1-3 (1967.), 62-75, 69, 75.
- ⁴⁶ „Fons vero batismatis repertus fuit in forma rotunda, et marmore confectus circumque circa variis figuris ornatus, ligneoque tegmine, clave et sera munito coopertus, cum ampula vitrea intus preclusa pro infundenda aqua”; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 42), 65, 71.
- ⁴⁷ O kontinuitetu upotrebe starije četverolisne memorije kao krstionice romaničke katedrale do dovršetka nove zgrade govore slojevi ukopa u i oko memorije, no čija arheološka dokumentacija tek treba biti temeljito proučena.
- ⁴⁸ NIRIT BEN-ARYEH DEBBY (bilj. 7), 19-20. Treba naglasiti da su manji renesansni i barokni krsni zdenci, smješteni u samim crkvama, imali oblik sličan škropionicama.
- ⁴⁹ O narudžbi novog krsnog zdenca, vidi: DANIEL PREMERL, *Stoljeće opremanja barokne katedrale*, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku* (bilj. 2), 215-269, 259.
- ⁵⁰ „Solum in ea datur baptismi, cum nulla altera sit Racusii ecclesia parochialis”; FILIP DE DIVERSIS (bilj. 40), 49, 146. Usp. AUGUSTINE THOMPSON (bilj. 7), 312-314.
- ⁵¹ „Reverendissimus dominus delegatus prosequendo visitationem accessit ad ecclesiam sancti Johannis Baptistae sita min civitate Ragusii prope cathedralem, et ibi prius genibus flexis debitis profusis orationibus, visitavit altare maius quod reperiit unius lapidis integri consecrati et bene sigillati cum duobus tobaliis bonis et mundis cum pallio telae sericeae diversis coloribus cum cruce aurea. Ancona vero est lignea in multis partibus aurata ac laesa cum scabello ligneo bono ac comodo cum uno candelabro ferreo. Decrevit de tribus aliis tobaliis bonis ac mundis et de duobus candelabris aeheneis providendum esse ac anchonam in partibus laesam reparando termino trium mensium sub poena duorum scutorum ad pias causas applicari. Et super dicto altari reperiit unum calicem argenteum auratum cum patena aehenea aurata cum tribus paribus corporalium cum palla ac tribus purificatoriis. Decrevit de sex aliis purificatoriis ac duobus paribus corporalium providendum esse termino duorum mensium sub poena duorum scutorum ad pias causas applicari. Reperiit unam planetam veluti puniceae cum cruce aurea. Item alium veluti viridis cum cruce veluti puniceae. Item aliam veluti rubei cum cruce aurea. Item aliam planetam telae lineae nigrae cum cruce telae croceae. Item alias planetas duas telae cottoneae albae cum crucibus ormissini rubei. Cum stollis et manipulis totidem eiusdem drapi et tele. Item albas tres bonas et nitidas cum totidem amittis. Item unum pallium pro altari ciambelotti nigri cum cruce aurea. Item aliud pallium damasci fulvi cum cruce rubea. Item aliud pallium telae cottoneae cum cruce eiusdem telae. Item missale novum. Item unam statuam ligneam pictam ac pulcherimam sancti Johannis Baptistae prope dictum altare. Item unum crucifixum magnum ac devotum cum lampade ante ipsum. Item campanam unam bonam. Muri, tectum, pavimento nulla indigere reparatione”; Archivio Segreto Vaticano, Congreg. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, fols 719r-720r. Ovdje treba ukazati na recentni prijedlog D. Coopera da se Dobričevićev poliptih *Krštenja* iz zbirke Dominikanskoga

samostana, umjesto uz ugovor za palu glavnog oltara samostanske crkve iz 1448., veže uz narudžbu za oltar katedralne krstionice, odnosno crkvu Sv. Ivana Krstitelja; DONAL COOPER (bilj. 18).

- ⁵² Na dokument je, premda krivo shvativši da je građevina prodana, upozorio LUKŠA BERITIĆ (bilj. 2), 72. „La prima parte è d'insinuare ai Signori Tesorieri di S. Maria Maggiore, che mettano in vendita la nota fabbrica detta Battistiera situata dietro il Duomo previa la dispensa da ottenersi dall'Illustrissimo Monsignore Arcivescovo nostro, con che il ritratto debba erogarsi in beneficio della nostra chiesa cattedrale (cancell.) La 2.da è di no. 21 contra 4”; HR-DADU, Cons. Rog. 208, fol. 12r.
- ⁵³ „Esiste inoltre dietro la Chiesa Cattedrale un' antico edificio detto la Rotonda, questi nell' anno 1814 si era affitato per tre anni in ragione di franchi 10 annui, e l'inquilino Luca Pupator lo detenne per un solo anno, pagandone il relativo affitto, perchè da anno 1815 ne impossessarono di fatto i diversi E.E. R.R.

signori Generali di guarnigione, che abitano la vicinissima casa Gozze, i quali si servivano e servono di questo fabbricato senza pagare affitto veruno”; Arhiv Dubrovačke Biskupije (dalje ADB), Registro generale delle Fondazioni amministrare dal Consiglio di Fabbrica della Chiesa Cattedrale e Collegiata di S. Biagio [1829.]. Zahvaljujem I. Videnu što mi je ljubazno ukazao na ovaj dokument, kao i na unos u knjigu rashoda Katedralne u bilj. 51.

- ⁵⁴ Osim niza dokumenata u seriji HR-DADU Okružni građevni ured Dubrovnik, za godinu 1831., i grada crkvenoga arhiva pruža podatke o rušenju krstionice, primjerice: „A Stiepo Vagliallo (?) maestri per giornate e per la demolizione della cupola dell' antico battisterio” [23. 5. 1831.]; ADB, Katedralna crkva sv. Marije Velike u Dubrovniku, sign. 35 (Prihodi i rashodi Katedralne i Zborne crkve Sv. Vlaha 1812.-1834).
- ⁵⁵ MEDO PUCIĆ, *Dubrovnik, cvijet narodnog književstva*, Dubrovnik, 1849., 7.

Summary

On the Construction, Function, and Demolition of the Baptistery-Belfry at the Romanesque Cathedral of Dubrovnik

The baptistery at the Romanesque Cathedral of Dubrovnik, one of the most magnificent medieval buildings in the Eastern Adriatic region, has been continuously present in scholarly literature since the 19th century and extensively treated in the recent monograph *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku* [The Cathedral of Our Lady Major in Dubrovnik]. However, its construction process, changes in its function, and the circumstances of its demolition are still largely unknown, with the diverse and scattered visual and written sources still awaiting a detailed analysis and synthesis. This article summarizes and juxtaposes the known sources, adding some hitherto unknown, with the aim of shedding light on the appearance and chronology of this important building. The most significant among them is the still unused extensive documentation on the demolition of the baptistery in the early 1830s, which significantly complements the present knowledge.

These insights concern primarily the interior organization of the baptistery building, with a shallow segmented dome (cloister vault) with ribs that continued the engaged columns in the lower part. Links between

the baptistery of Dubrovnik and its formal models at the episcopal centres of the Po valley (Parma) are supported by the observed stays of public and ecclesiastical officials from these centres in Dubrovnik during the period shortly preceding the first decisions on the construction of the belfry-baptistery. Following this lead, the author has suggested a contextualization of the baptistery construction within a broader concept of the rite of Easter baptism, which was prominent in the medieval communes of Italy.

By comparing various references to the baptistery in the written sources, a chronology of changes in the function of the building has been established, from the initial accent on the belfry to the attested baptismal function in the late 14th and early 15th centuries and further to its use as a church for everyday liturgy after the baptismal function had been transferred to the cathedral. In that context, the author has identified the unpublished fragment of Renaissance marble sculpture as part of the baptismal font from the cathedral, mentioned in the visitation of G. F. Sormano.